

RADIOHISTORIA I NORR

Nr 2/2012

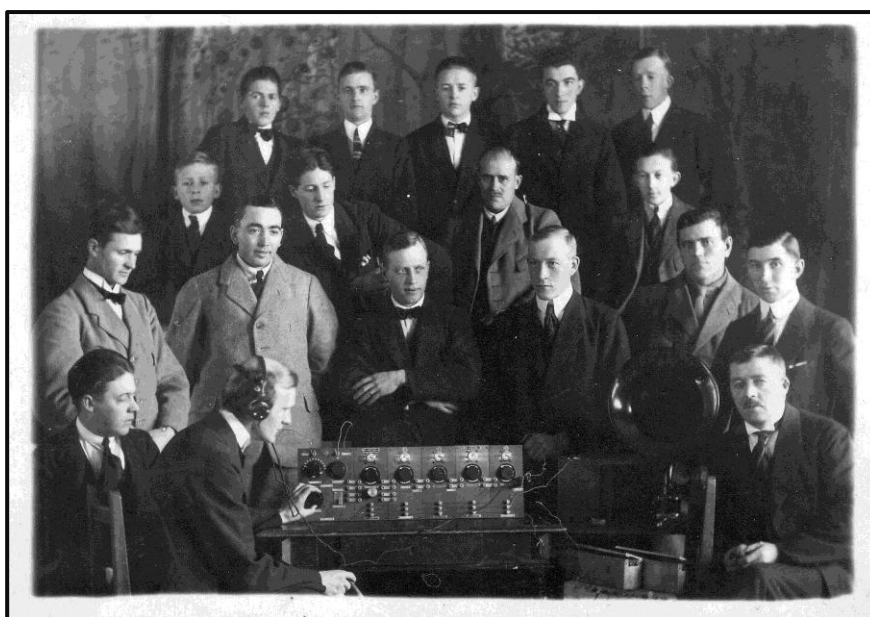
Information

2012-12-27

Vandringsutställningen om radions första tid i Norrbotten.

Utställningen kommer att ställas ut i Folkets hus i Arvidsjaur i slutet av januari och där kommer den att finnas några månader. I Arvidsjaur bildades en mycket livaktig radioklubb redan 1923. I klubben både byggde och köpte man mottagare och arrangerade lyssningskvällar där man mot en avgift av 1 kr fick lyssna på de utländska och svenska stationer som påbörjat utsändning av program. Medlemsavgiften var 10 kr per år och klubben hade fått ett skriftligt tillstånd att inneha radioanläggning underskrivet av Gustaf V. Klubben var aktiv i många år och upphörde med sin verksamhet först under 1940-talet. Den blev känd i södra Sverige genom en artikel i Dagens Nyheter på 1920-talet under rubriken "Sveriges första radioamatörer" där klubben nämndes som ett exempel på det ovanligt stora radiointresset i nordligaste Sverige. I februari 1924 hade Västerbottens Kuriren en stor artikel under rubriken "Londons Carmen applåderad i Arvidsjaur" och skriver beundrande om det stora radiointresset i norr. I artikeln skriver tidningen också som förklaring till detta stora intresse: *"Om radion i södra Sverige mest är tidfördriv, är det för norrlänningarna ett verkligt behov. Rundradion blir ett slags kontakt med stora världen, med det pulserande livet, och man förstår därför att den i ödebygder verkligen blir uppskattad."*

Här nedan ett foto av medlemmar i Arvidsjaur's radioklubb vid klubbens sexrörsmottagare. Fotot från Anders Lundström, Luleå.

Radioklubbar i Norr.

Radiointresset i norr var stort och redan 1923 bildades radioklubbar i Arvidsjaur, Boden och Kiruna. 1924 bildades i Norrbotten klubbar i Luleå, Morjärv, Övertorneå, Båtskärsnäs, Piteå,

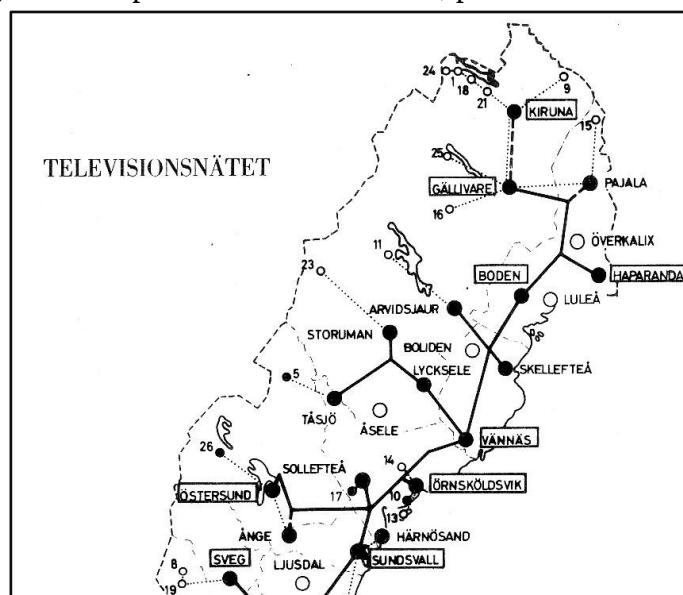
Bölebyn, Malmberget, Älvsbyn och Öjebyn. I Boden, Kiruna och Malmberget resulterade klubbarnas arbete i sändare och utsändning av lokala program.

I Västerbotten bildades radioklubbar först i Skellefteå, Bjurholm, Vännäs och Överklinten. Lite senare bildades klubbar i Byske, Lövånger, Glommersträsk, Bureå, Robertsfors, Lycksele, Malå, Bastuträsk, Umeå.

Antalet radioklubbar var störst i Norr och det stora intresset liknades vid en ny folkrörelse. För att ge ytterligare tyngd åt kraven när det gällde att påverka centrala makthavare att förlägga en stor statlig sändarstation till norra Sverige bildades i Umeå Västerbottens radiosällskap. En del av klubbarna i Norrbotten bildade på motsvarande sätt Nordsvenska radioförbundet. Resultatet av påtryckningarna blev att den statliga radiostationen i Boden 1925 utrustades med en rundradiosändare med betydligt högre effekt än den över vilken provisoriska sändningar i radioklubbens regi gjorts tidigare. Staten tog också över programansvaret för stationen från radioklubben. Först 1938 startade en ny större rundradiostation i Luleå med betydligt högre effekt. Därmed förbättrades mottagningen avsevärt i Norr- och Västerbotten samt i norra Finland av det svenska riksprogrammet.

50 år sedan Haparanda FM/TV-station invigdes.

Vid ett internationellt möte i Stockholm i början av 1950-talet fördelades frekvenser och lokaliseringar för ett antal stationer i deltagarländerna. Resultatet kallades för Stockholmsplanen. Sverige tilldelades i den frekvenser för bl.a två rikstäckande TV-nät fördelat på 50 stationsplatser. Man räknade då med att ha byggt samtliga stationer 1966. Antalet lösta licenser ökade dock mycket mer än vad man räknat med. Redan 1961 var antalet licenser över 1 miljon. Regeringen beslöt då att ge Televerket i uppdrag att påskynda utbyggnaden av TV-nätet varvid utbyggnadsplanen komprimerades med målsättningen att ha alla 50 stationer i drift under 1962. Av de från början planerade stationer fick Kalmar och Luleå anstå i den nya planen på grund av att god täckning erhöles från angränsande stationer. Redan den 6 juni 1962 påbörjades TV-sändningar från Haparanda/Kalix-stationen, planens 48:e och sista station.

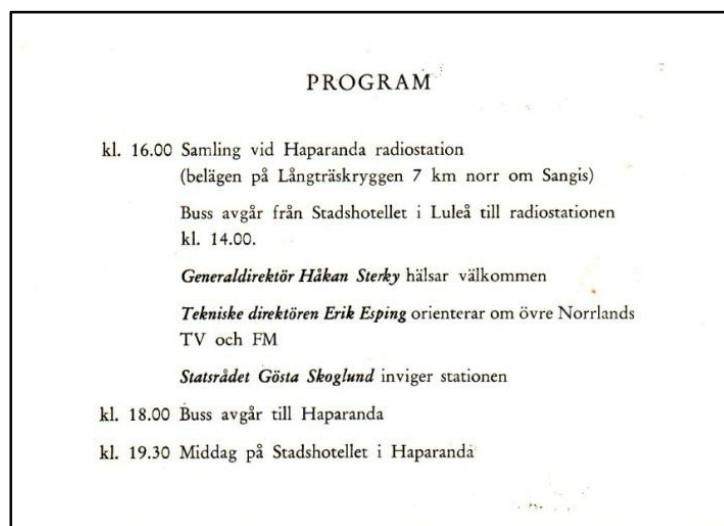
TV nätet i norr i juni 1962. Kiruna och Pajala får sina program via relämottagning från stationen i Gällivare.

Källa: Telestyrelsens radiobyrå.

Den 48:e och sista stationen blev således Haparanda/Kalix som invigdes högtidligen av statsrådet och kommunikationsministern Gösta Skoglund den 10 oktober 1962 då han startade FM-sändarna genom en knapptryckning på stationen inför ett stort antal inbjudna representanter för SR, departement, kommuner, Landstinget, Länsstyrelsen, Televerket i Luleå, Kalix och Stockholm m.fl. Inbjudna var också arkitekten Allan Berntsson, mastkonstruktören Einar Valberg, byggnadsfirman NEAB, sändarleverantören Sv Philips, mastleverantören Wibe, elleverantören Norrbottens Kraftverk samt elinstallatören AB G. Steinvall Kalix. Efter invigningen bjöd Televerket på middag i festivitetsalen på anrika Haparanda stadshotell. Händelsen uppmärksammades såväl på lokal som riksnivå i press, radio och TV.

En av de inbjudna var tekniske direktören på Televerket i Stockholm Erik Esping. Han var på plats i norr redan 1925 och var ledare för montage och idriftsättning av den nya rundradiosändaren som anlände till radiobunker i Boden med häst och släde i den djupa snön.

Invigningsprogrammet trycktes på baksidan av inbjudningskortet och syns på nedanstående bild. Generaldirektör Håkan Sterkys invigningstal skickades ut som ett pressmeddelande.

Besök i Boden av kända radiohistoriker.

Den 17 september 2012 hade föreningen "Boden radio först i etern" besök av tre kända och kunniga radiohistoriker. Det var Arne Ahlström Östersund, C-H Walde Täby och Kent Larsson Lund. Syftet med besöket var dels ett ömsesidigt utbyte av information inom det radiohistoriska området och dels att visa den permanenta utställningen om Boden radio på Försvarsmuseum i Boden och besöka Radiobunkern på Radiomyren men också att informera besökarna om läget beträffande vår pågående kartläggning av Norrbottens tidiga radiohistoria. Ämnen som var "på tapeten" var bl.a. Boden radios roll och användning för fästningen och marinen under första världskriget, användningen i tidigt ambulansflyg, deltagandet i signal och radiospaning under andra världskriget, spaning på spökflygningarna i norr samt de tidiga radiosambanden via Suorva radio, Porjus radio och Saltoluotka radio.

Vi gjorde också ett besök i radiobunkern i vilken nu all bråte som belamrade den tidigare stadsbort såväl i markplanet som i källarplanet. Radioföreningen i Boden försöker nu påverka Försvaret för få fram ett beslut om att den ska bevaras och återställas byggnadsmässigt i ursprungligt skick. Planerna är att man då ska kunna återskapa en del av miljöerna i den som de

var på 1920-talet med hjälp av fotografier, föremål och ljud. Den kommer då att utgöra ett bra komplement till den permanenta radioutställningen på Försvarsmuseum i Boden.

Interiör från den första stationen i Boden på Radiomyren. Ca 1914.

Gästerna berättade med hjälp av bilder om den intressanta forskning i svensk radiohistoria som de bedriver och resultatet av den.

Våra gäster erbjöd sig att stödja oss i vårt fortsatta arbete genom sina nätverk och sin kunskap om innehållet i olika arkiv. Ett erbjudande som vi naturligtvis tog emot med stor glädje.

Föreningen Boden radios ordförande Elisabeth Viktorsson tar emot gåvor av Arne Ahlström vid träffen på Försvarsmuseum i Boden.

Foto: Tage Jacobsson

Ett för oss radiohistoriskt intresserad i norr mycket givande och trevligt besök. Vi ser fram emot nya besök med fortsatta utbyten av radiohistoriska kunskaper och erfarenheter.

Satellitsändning från Gällivare till USA sommaren 1962.

Nedanstående notiser i Norrbottens Kuriren under rubriken ”För 50 år sedan” påminner om den internationella sändning som gjordes 1962 via satelliten Telstar mellan Europa och USA och som för Sveriges del kom från foten av fjället Dundret i Gällivare. Den uppmärksammades mycket i pressen eftersom det var den första direktsändningen i TV som överfördes över Atlanten via satellit och vidare sändes via de markbundna TV-näten i Europa. Sändningen varade i 45 sekunder!

För att sändningen skulle kunna genomföras från Gällivare byggdes i all hast en tillfällig radiolänkförbindelse med reportagelänkar från sändningsplatsen nedanför fjället Dundret via radiolänkstationerna i Ullatti, Lansjärv och Hedensbyn till Hednorets radiolänkstation utanför Boden där anslutning till det permanenta länknätet fanns. Det var viktigt för Sveriges anseende att sändningen från den för många exotiska sändningsplatsen kunde genomföras utan tekniska problem. Alla länkstationer bemannades därför inför sändningen. 45 sekunder går dock väldigt fort och de flesta av oss ute på länkstationerna var så upptagna av att kontrollera utrustningen att inte hann se den. Men det fungerade och man fick se Gällivare i USA liksom vi i Europa fick se USA:s president tala till oss i realtid!

Radiotelegrafi Porjus – Suorva 1919-1924.

1915 invigdes med pompa och ståt den stora kraftstationen i Porjus som byggts under stora strapatser med början i väglöst land 5 mil från närmaste samhälle, Gällivare. Anledningen till bygget var att stationen skulle lämna kraft till en elektrifiering av malmбанan Luleå- Narvik och till gruvorna. Malmбанan blev den första längre järnvägsanläggning i Sverige som elektrifierades.

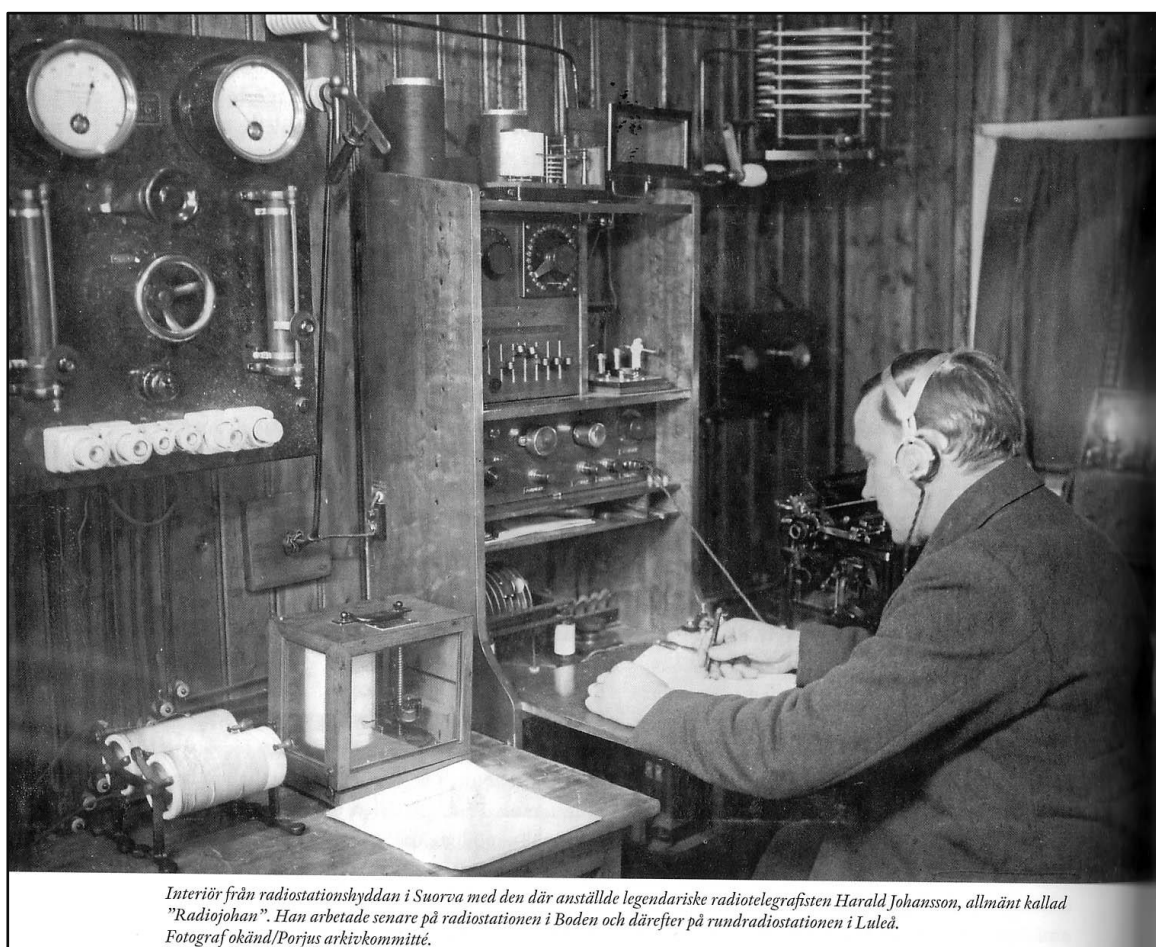
Ett problem med Porjusstationen var att vattenflödet var ojämnt över året. Efter ingående studier fann man att bästa alternativet var att bygga en regleringsdamm i Suorva mitt inne i Stora Sjöfallets nationalpark och 11 mil väglöst land från Porjus. En utmaning av stora mått. 1919 till 1923 pågick byggandet av dammen i ödemarken. Att bygga väg till arbetsplatsen var omöjligt och likaledes bedömdes det omöjligt att med en stolplinje ordna telefonförbindelse. Lösningen blev att använda ny teknik.

För persontransporterna tillkom världen nodligaste och Sveriges första reguljära flygförbindelse och som ersättning för en tänkt trådtelefonförbindelse upprättades en radiotelegrafiför-

bindelse mellan nybyggda radiostationer i Porjus och Suorva. På vardera stationen anställdes en radiotelegrafist.

Med hjälp av den nya tekniken kunde man nu utväxla uppgifter om materielleveranser, prisuppgifter, sjukbud etc. Mängden utväxlade meddelanden var stor. Suorva var efter Karlsborg, Sveriges mest anlitade radiotelegrafistation. 1921 utväxlades 12 000 telegram. Personalen fick i brådskande fall mot en avgift av 5 öre per ord sända personliga meddelanden.

Telegrafisten på Suorvastationen avlyssnade och skrev ofta ned de nyhetskommunikéer som andra länders radiostationer regelbundet sände och anslog dem på arbetsplatsen. Detta medförde att man i det isolerade Suorva ofta kände till världsnyheter mycket snabbare än andra innevånare i Norrbotten.

*Interiör från radiostationshyddan i Suorva med den där anställda legendariske radiotelegrafisten Harald Johansson, allmänt kallad "Radiojohan". Han arbetade senare på radiostationen i Boden och därefter på rundradiostationen i Luleå.
Fotografokänd/Porjus arkivkommitté.*

Utdrag ur avsnittet "Tidig radio i Norrbotten" av Bengt Lundberg och Bob Jacobsson i Norrbottens Museums årsbok 2011.

Vi önskar alla ett Gott Nytt År!

Besök radioutställningen på Försvarmuseum Boden.

Bob Jacobsson och Bengt Lundberg

E-post: radiohistoria.norr@gmail.com

www.radiohistoriainorr.nu